

Posudek habilitační práce Jany Marie Tuškové

Práce nazvaná *Deklinační systém femininních oikonym v češtině* ukazuje na materiálu Českého národního korpusu SYN2005 (jeho novější varianty), jakým způsobem fungují oikonyma ženského rodu v textech různé stylové povahy a jaké jsou jejich gramatické vlastnosti, tedy jak se začleňují do pravidel současného jazyka. Cílem autorky je studovat propria v jejich nejširších souvislostech jednak co do povahy propriálního aktu, jednak co do jejich komunikačního užívání, a to s důrazem na funkční a systémový aspekt výzkumu a v návaznosti na disciplíny onomastiky, české gramatiky a korpusové lingvistiky. O těsném propojení gramatiky češtiny, zejména morfologie a slovtvorby s novější onomastickou teorií svědčí kromě jiného i fakt sdílení některých pojmů, např. frekvence a produktivita byly hlouběji charakterizovány už Dokulilem a Šlosarem. S literaturou předmětu se autorka vypořádala na potřebné úrovni. Vysledovala kromě odborných statí domácích a zahraničních i práce popularizační, zhodnotila stav problematiky deklinace oikonym i v internetové poradně ÚJČ a zmapovala též problém v gramatikách češtiny od Gebauerovy přes Trávníčka, Šmilauera, Havránka – Jedličku, dále v Mluvnici češtiny a v Příruční mluvnici češtiny.

Gramatiky nepovažovaly nikdy propria za hlavní téma, protože, jak je jinde správně řečeno, jde o subsystém či parasystém a jako takový byla propria a jejich typy při vší vnímavosti k nim se svou problematikou popisována.

Drobná nepřesnost: V PSČ se oikonymům na –a věnuje přece jen pozornost, ale ne v kapitole 4.2, tak text v PSČ členěn není, ale v kap. 414 a jde o všechny možné varianty konsonantů před –a, tedy o přechody mezi *žena* a *růže*.

Malá podrobnost popisu proprií a malá materiálová základna gramatik ve srovnání s dnešními možnostmi souvisí s odlišnou metodikou práce, ta tkvěla v podrobné a zasvěcené znalosti jazyka a v jazykové intuici autorských kolektivů a vyznačovala se odlišným sběrem materiálu, tj. excerpcí textů v podobě výběrových materiálových sond.

Povaha **materiálového východiska** předložené práce představuje nová východiska i nové závěry pro zkoumání problematiky nejen oikonym.. Jde o již zmíněný SYN2005 konfrontovaný jen v případě potřeby s menšími soubory i s internetovými doklady Českého statistického úřadu. Autorka se musela vypořádat s hodnocením homonym nabídnutých vyhledávacím programem a přizpůsobit tomu vymezení frekvence oikonym na celkovou absolutní frekvenci a frekvenci absolutní. I při početném materiálu je skutečností, že se v korpusu nevyskytnou některé tvary oikonym i některá oikonyma vůbec. (Na obtíže a úskalí zpracování velkých souborů a jejich statistických dat i na nutnost oprav jejich údajů poukázal

ostatně fundovaně Josef Šimandl ve své monografii o n-kmenech.) Korpus poskytl částečné informace o kolokabilitě oikonym i o stylové charakteristice tvaru (s registrovanou možností výskytu oikonym jen u jednoho autora. Na rozdíl od autorky se nedomníváme, že by se pro práci jevilo jako výhodné, kdyby se v korpusu zpracovávalo větší procento děl odborných či popularizujících z oblasti oikonym, protože by to zastřešelo bohatost tvarů a variant z oblasti běžně užívaného jazyka. Autorka zpřesňuje své zadání v tom smyslu že jí nejde o tvarové soustavy jednotlivých oikonym, ale o „chování“ vybrané frekventované skupiny oikonym, chce prezentovat určitý model deklinace oikonym, stanovit jednotlivé deklinační typy a podtypy a zachytit vývojové tendence v deklinaci oikonym a rovněž jde o to, jakým způsobem se povaha proprií podílí na typických rysech jejich deklinace. Rozdíly mezi „chováním“ oikonym a jinými druhy proprií mohly být zatím jen naznačeny a nepochybně jde o problematiku bohatou.

Rozdíly v morfologických vlastnostech oikonym a ostatních tříd proprií a na ně navazující gramatické kategorie oikonym jsou podle autorky základním kamenem pro vznik gramatiky proprií. Autorka tu tvořivě navazuje především na stati Blanárový a Šrámkový. Modely oikonym z hlediska rodu a životnosti jsou zpracovány s přehledem, případy kolísání tvarů mezi rody jsou vysvětleny z hlediska historického a s ním souvisejícího teritoriálního i z hlediska analogie s převažujícími apelativními vzory. Rozkolísanost rodu je dokumentována na materiálu z korpusu, který se však místy rozchází zřejmě pro svůj psaný jazyk se stavem v jazyce běžně mluveném.

Specifikum kategorie čísla jakožto nikoli sémantické, ale názvotvorné kategorie u oikonym autorka dobře charakterizuje, shrnuje starší literaturu a uvádí problematické názvy. V této souvislosti poznamenáváme, že existují-li oikonyma označující obce v těsném sousedství a liší se jen atributy *Malá, Velká, Stará, Nová, Horní, Dolní*, případně i *Prostřední*, pak se v místním úzu často vyskytují spojení *do Bystřic, na Bečvy*, ač takové plurálové oikonymum neexistuje.

Kategorie pádu reflektuje zvláštnosti oikonym co do frekvence jednotlivých pádů a jejich syntaktických funkcí. Proto je zajímavé, že závěry se neliší od závěrů platných obecně pro substantiva uvedených u Těšitelové. Závěry uvedených kapitol vyúsťují ve stanovení deklinačních typů a vzorů oikonym. *(Na tomto místě je však třeba se ptát, zda je třeba zvláštních deklinačních typů, zvláště ještě rozrůzněných podle jednotlivých typů proprií, když se konstatovalo, že se řídí především povahou zakončení podobně jako apelativa a hledají v systému cesty k jednoznačnosti i tou cestou, že oikonyma zakončená na –ice tendují k plurálovému významu.)* Zásady formulované pro systém deklinace oikonym svými šesti

rovinami jsou pro povahu oikonym výstižné. Je ovšem otázka, zda i takto formulované vzory nebudou mít své výjimky, jako je tomu u vzorů apelativních, např. kam se řadí oikonymum *Luka nad Jihlavou* (z literatury jsou známé podobné tvary apelativ jako *na hora*, *vrcha* pl. a obdobné *pola*, *do pol*).

Při stanovení vzorů se ukázala jako důležitá problematika transonymizace.

K faktorům, které ji ovlivňují lze podle našeho názoru připojit **transonymizaci příležitostnou**, tj např. oikonymum ve službách jen části místa, nebo přeneseně jisté skupiny obyvatel ve vztahu k jiné obdobné societě, např. skupiny žáků z různých měst v televizních soutěžích aj.

Do seznamu posuzovaných oikonym zakončených na -a autorka zařadila všechna s frekvencí celkovou nad 5, víceslovné názvy i jednoduché. Pro tato oikonyma byl zvolen vzor *Ostrava*. Dále se popis týká původu příslušných názvů, jejich slovtvorby a frekvence. Další vzor je definován pro oikonyma zakončená na -e v sg. podobě. Také tato jsou popsána podle typu atributu, podle původu a jako vzor je uvedena *Bystřice* a s kolísáním v čísle *Kaplice*. Kolísání v čísle umožňuje příklonem k pl. podobě G. odlišit od sebe nom. a frekventovaný gen. (**srov. také např. místně užívaný tvar *do Kněhyň, jde o část obce v údolí říčky Kněhyně***). Kolísání bylo řešeno frekvencí, aby o ně šlo, stanovila autorka frekvenci jednoho z čísel vyšší než 2. Autorka nechává bohužel stranou oikonyma zakončená na -a po měkkém konsonantu. Jde až na pražskou Tróju o jména slovenská nebo jiná, ale zasluhovala by si vzor nebo podvzor. Hranice mezi cizím a českým je sice metodologicky pochopitelná, ale pro běžného uživatele bez velkého přínosu.

Oikonyma zakončená na konsonant jsou další kapitolou, také zde je proveden souhrn názorů v gramatikách a odborné literatuře doprovázený přehledem tvarů v korpusu s přihlédnutím k oikonymům kolísajícím v rodu. Ukazuje se, že pro případné doporučení nebo stanovení převažujících tvarů pádových i rodových u méně frekventovaných oikonym (s nízkou CAF do 10 výskytů) je počet tvarů velmi malý nebo nulový, a to i v poměrně oikonymy frekventovaném Gsg. Kvůli složitosti kolísání rodovému i pádovému byly autorkou stanoveny pro singulárová oikonyma dva deklinační typy a tři podtypy *Třeboň* a podtyp s kolísáním v rodě *Aš*, typ *Uhříněves* s podtypy pro kolísání v rodě *Zliv a Příbram*. Podobně nedostatečný se ukázal počet tvarů, které by měly ilustrovat odsouvání -e v nepřímých pádech (např. u *Plaveč, Prácheň* aj.) Do tabulky s tvary oikonym bych doporučovala místo předložky *o* u Lsg. užívat raději *v/ve*, což je pro oikonyma typičtější a navíc předložka *o* signalizuje funkci objektovou, kdežto *v/ve* adverbialní a i tento rozdíl

může podle našich výzkumů mít někdy vliv na volbu koncovky. Další podtyp *Příbram* v sobě nese kolísání v Gsg. (*Chrudimě*), které i podle dokladů z korpusu odchází do historie, ač právě u zmíněného názvu a u jemu podobných, tedy na **–im je potřeba počítat i se snahou disimilační.**

Substantivní deklinace plurálová zakončená . na vokál –e/ě, má typ *Pardubice*, podtyp *Budějovice* a *Kravaře*, typ *Nusle* a podtypy *Koloděje*. Rozsah frekvence jednotlivých oikonym těchto vzorů je od velmi frekventovaných až po frekvenci okrajovou. Autorčino konstatování, že stylový faktor se při volbě alomorfů neuplatňuje, může mít to vysvětlení, že hlavní rozdíl je mezi psanou a mluvenou podobou promluvy, autoři psaných promluv tedy volili podobu více méně oficiální, tedy kodifikovanou, při nejistotě nebo řídkém tvaru si mohli vybrat jinou formulaci, což se při spontánním mluveném projevu většinou neděje.

Plurália tantum na –y jsou maskulina i feminina, kolísají rovněž v rodu. Vzor *Zahrádky* představuje většinu na –ky, zdobněliny a –iny, která v pádových tvarech nekolísá. Ostatní formace kolísají mezi maskuliny a femininy, ale představují v korpusu počty buď nulové, nebo velmi nízké. Proto stanovení tendencí u oikonym vychází z tendencí platných pro apelativa: jde o unifikaci koncovek dat., lok. a instr. plurálu a eliminace koncovek vyžadujících alternace a odstranění homonymních tvarů. Posledním deklinačním typem je celkem bezproblémový adjektivní typ *Blatná*.

V obsáhlém a podrobném závěru autorka shrnuje současné poznatky onomastiky i své vlastní. Pro tuto práci je neobyčejně dobře vybavena svou dosavadní odbornou i učitelskou praxí. Po práci s apelativními femininy věnovala svou pozornost problematice onomastické, a to především toponymům, a to oikonymům a dospěla až k předložené habilitační práci. Ta má být jedním z mostů mezi gramatikami apelativními a propriálními. Autorka spojila několik metodologických postupů zdařile v jeden celek, postupy lingvistické synchronní a funkční gramatiky s postupy onomastickými a korpusové lingvistiky. Posledně jmenovaná dovozovala autorce postizem frekvence jednotlivých názvů a jejich tvarů přes všechny kvantitativní problémy stanovit hlavní tendence v deklinaci ženských oikonym. Byť se na řadu tvarů nedostalo dostatek kvantitativně relevantního materiálu, byly tak položeny základy a propracovány metody gramatiky nejen oikonym, ale i ostatních propriálních typů. Habilitační práce Jany Marie Tuškové **splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru český jazyk.**

Brno 17.10.2011

Prof. PhDr. Zdenka Rusínová, CSc

Z. Rusínová

